

Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Aşiretlerin Coğrafi Sâha Olarak Yayıldığı Bölgeler

Doç. Dr. İlhan ŞAHİN

Osmanlı Devleti'nin en olgun dönemini, Kanunî Sultan Süleyman devrinde yaşadığı bilinen bir gerçektir. Bu devirde Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında devletin sınırı büyük bir genişleme kaydetmiş; malî ve iktisadî vaziyet umumiyetle bir istikrar içinde olmuş; hukukî, idarî, askerî ve sair mevzuat ıslâh edilerek en mütekâmil şekline kavuşmuştur. Kezâ, eğitim sâhasında yeni ihtiyaçlara göre birçok tâdilât yapılmış; ilim ve kültür sâhasında bir hayli eser vücud bulmuştur. Bunun yanı sıra, dünya ölçüsünde dâhi bir san'atkâr olan Mimar Sinan bu dönemde yetişmiş ve imparatorluğun muhtelif yerlerine inşâ ettiği dinî ve sosyal tesislerin pek çoğunu bu dönemde yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu derece genişleme ve yükselmesinde, Kanunî Sultan Süleyman'ın şahsen büyük bir hissesinin olduğunu belirtmek lâzımdır. Gerçi O, kendinden önce ve kendinden sonra hiç bir şehzâdenin elde edememiş olduğu bir servet ve güçle tahta çıkmış olmakla beraber, O'nun büyük kumandanlık vasfına hâiz olması, âmme hukukuna ve mevzuata riayette âzamî hassasiyet göstermesi ve bunu tesiste müstesna derecede adalet saygısına sahip bulunması, devletin her sâhadaki inkişâfında şahsî rolünün ne derece müessir olduğunu açıkça ortaya koysa gerektir.

Kanunî devrindeki bu gelişmeye paralel olarak, Osmanlı Devleti döneminde toprağın zabt ve tasarrufunu içine alan ve imparatorluğun her tarafına şâmil olan umumî mâhiyeteki tahrirlerin büyük bir kısmının bu dönemde yapıldığı görülmektedir. **Tahrir Defterleri** adıyla bilinen bu defterlere dayanmak sûretiyle, Osmanlı Devleti'ndeki her şehir, kasaba, köy ve mezraanın, idarî, iktisadî, sosyal ve nüfus durumunu meydana çıkarmak mümkün olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda mühim bir rol oynayan aşiretlere dâir de malumat vermek mümkün olmaktadır. Burada ise, daha ziyade Kanunî devri Tahrir Defterleri'nden istifade ederek, Anadolu'da yaşayan aşiretlerin coğrafi sâha olarak nerelerde buldukları hakkında malumat verilmeye çalışılacaktır.

Kanunî devrine âit Tahrir Defterleri tedkik edildiğinde, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde küçük gruplar halinde yaşayan aşiretlere tesâdüf edildiği gibi, büyük gruplar halinde yaşayan aşiretlere de rastlanmaktadır. Büyük teşekküller hâlinde yaşayan aşiretler, umumiyetle coğrafi sâha olarak buldukları yerlerin adlarına, il veya ulus isimlerine, iktisadî faaliyetlerine ve daha önce siyasî bir hüviyete sahip olan Türkmen Beylikleri'nin adlarına göre birbirinden ayrılıyorlardı.

Büyük teşekküller hâlinde yaşayan aşiretler arasında, bilhassa Halep Türkmenleri'ni zikretmek lâzımdır. Anadolu'nun diğer bölgelerindeki büyük aşi-

ret gruplarının teşekkülünde de mühim bir rol oynayan Halep Türkmenleri, coğrafi sâha olarak Halepl vilâyeti dâhilinde bulunmasından dolayı bu isimle biliniyordu. Kanunî devri tahrirlerinde, bu teşekküle mensup olan aşiretlerin, Halep vilâyeti dâhilinden başka, Trablus-Şam, Hama, Münbiç, Azez, Kilis, Gaziantep, Birecik, Süruc, Besni ve Malatya'ya kadar yayıldığı anlaşılmaktadır¹

Dulkadir-oğulları Beyliği'nin bakıyyesi yâni kalıntısı olduğundan, bu beyliğin ismini alan Dulkadirli Yörükleri, Kanunî devri başlarında başta Maraş, Elbistan, Göksun ve Pazarcık olmak üzere, Gaziantep, Kilis, Halep, Trablus-Şam, Antakya, Amik Ovası, Kadirli, Kozan, Haruniye, Andırın, Besni, Adıyaman, Diyarbakir, Divriği ve Sivas'ın güney kısmına kadarki geniş bir coğrafi sâhada yaşıyordu². Akkoyunluların bakıyyesi olan Boz-ulus Türkmenleri, 1540'da Diyarbakir merkez olmak üzere, Mardin'in güneyindeki Deyr-i Zor'a kadar uzanan çöl bölgesi ile Urfa ve Erzurum'a bağlı yerlerde bulunuyordu³. 1548'de Yeni-il adıyla kazâi bir organizasyona tâbi tutulan Yeni-il Türkmenleri ise, bugün Sivas'a bağlı birer kazâ merkezi olan Divriği'nin batı taraflarını, Şarkışla havâlisini, Gürün'ün kuzeyini ve Kangal havalisini kendisine yurd tutmuştu⁴.

Bu teşekküllerin yanı sıra, Konya'nın ova bölgesini kendisine yurd tutan At-Çeken ulusu'nu; Menteşe bölgesinde yarı göçebe bir halde bulunan Oturak-Barza, Güne-Barza, Küre-Barza, İskender Bey, Kayı, Horzum, Kızılca-Yalınç ve Karaca-Koyunlu adlı büyük oymak gruplarını; Aydın havalisindeki Karaca-Koyunlu Yörükleri'ni; Bolu havalisinde yaşayan Bolu Yörükleri'ni; Kütahya havalisindeki Kılcan ve Bozguş Yörükleri'ni; Sivas, Amasya ve Tokat bölgesinden başka, Ankara ve Kırşehir bölgesine kadar da yayılan Ulu Yörük topluluğunu ve Söğüt civarındaki Söğüt Yörükleri gibi teşekkülleri de zikretmek lâzımdır⁵.

Kanunî devrinde Batı Anadolu'da yaşayan aşiretlerin Osmanlı Devleti'nde en organize olmuş bir toplum hüviyetinde olan cemaatlerden meydana geldiği anlaşılmakla beraber, bunların an'anavî içtimaî teşkilâtlarını pek muhafaza edemedikleri görülüyor. Bu durum, Batı Anadolu arazisinin verimli yâni ziraat yapmaya elverişli olmasından, diğer bir ifade ile bu bölgelerdeki aşiretlerin çok erken devirlerde toprağa bağlanmasından ileri geldiği kadar⁶, kuruluş ve yükseliş devirlerinde fütuhatin daha ziyade bu bölgeler üzerine teksif eden Osmanlı Devleti'nin, buralarda askerî ve siyasi emniyeti sağlamak için, aşiretleri muayyen bir metod dâhilinde yerleştirmesinden de ileri gelmiş olmalıdır. Böyle olmakla beraber, Orta, Doğu ve Güney-doğu Anadolu bölgesindeki aşiretlerin içtimaî teşkilâtları bakımından muhtelif boylara ayrıldığı ve boyların ise, cemaatlerden meydana geldiği görülüyor. Bu durum, bahis konusu bölgelerdeki aşiretlerin içtimaî teşkilâtlarını uzun süre muhafaza ettiklerini göstermektedir. Bunun böyle olması, herhalde arazinin iktisadî bakımdan hayvancılık yapmaya ve yaylak kışlak hayatını idame ettirmeye müsait olmasının yanında, bu bölgelelerin Osmanlı idaresine geç girmesinden de ileri gelmiş olmalıdır.

Kanunî devrinde Anadolu'da yaşayan aşiretlerin, asrı için küçümsenmeyecek bir nüfus kitlesine sahip olduğu anlaşılıyor. Meselâ, Dulkadirli Yörükleri'nin Kanunî devri başlarındaki nüfusu 105.000; Halep Türmenleri'nin 1552'deki

1. İhan Şahin, "XVI. asırda Halep Türkmenleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, İstanbul 1982, s.687-712.

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BA), Tapu-Tahrir Defteri(TD), nr. 402, muh.sah.

3. BA, TD nr.200.

4. İhan Şahin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda konar-göçer aşiretlerinin hukukî nizamları", Türk Kültürü, Ankara 1982, XX/227, 288.

5. İ. Şahin, Aynı makale, s.285-294.

6. Meselâ Bolu Yörükleri'ni teşkil eden cemaatlerin bir kısmının, 1515-16 yıllarında çeltik ziraati ile uğraştıkları görülüyor(BA, TD, nr.51, s.296-317).

nüfusu 50.000; Boz-ulus'un 1540'taki nüfusu 37.000 ve Yeni-il Türkmenleri'nin 1548'deki nüfusu 7.000 civarında idi. XVI. asırda Anadolu'daki şehirlerin nüfusunun umumiyetle 5.000 ilâ 20.000 civarında olduğu nazarı itibara alınacak olursa, bunların o asırda büyük bir nüfus kitlesine sahip olduğu görülmektedir.

Aşiretlerin bu kadar büyük nüfus kitlesi ile başı boş bir hayat yaşadıklarını düşünmemek lâzımdır. Zirâ onlar, buldukları yerde toprağın ayrıldığı şekle göre has, zeamet, tîmar veya evkaf toprağında raiyyet olarak hukukî bir nizam altında bulduklarından devletin dâimî bir kontrolü altında idiler. Esasen onların böyle bir nüfus kitlesine sahip olması, daha sonraları yaşadıkları yerlerin iskânında ve yerleşik unsurun millî kültürünü takviye ve yenilemede ehemmiyetli bir rol oynadıklarını âşikâr göstermektedir.